

УДК 94(437+438+493+477+498)«17/193»

ПЕТРИК А.М.

<https://orcid.org/0000-0002-5620-4729>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.313-324>

ВІД ДОБИ ГАБСБУРГІВ ДО РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ПРО НОВИЙ НАРИС З ІСТОРІЇ ЗАХОДУ УКРАЇНИ

Рецензія на книгу: Гоменюк І. (2023). Мурашник. Нотатки на манжетах історії Галичини, Буковини та Закарпаття. Київ: Віхола, 336 с.

Світ побачила нова книга дослідника та популяризатора історії Івана Гоменюка. До цього часу автор вже встиг створити доволі значний доробок з якісного науково-популярного контенту. Він здебільшого фокусувався на історії імперії Габсбургів та проблематиці становлення молодих держав Центральної і Східної Європи, відроджених або прикликаних до життя вихором Першої світової війни. У даному ключі, на нашу думку, найбільш значним творінням автора є «Провісники Другої світової. Прикордонні конфлікти в Центрально-Східній Європі. Від розпаду імперій до Гляйвіцької провокації» (2017 р.).

Нова праця І. Гоменюка, опублікована у цьому році видавництвом «Віхола», на перший погляд, начебто локалізується на історичному шляху земель Західної України. Втім, при детальному ознайомленні очевидно, що дослідник не зраджує собі і віддає пріоритет висвітленню центрально-східноєвропейського та нерідко загально-континентального контексту.

Вже у вступному слові автор зазначає, що його творіння не претендує на роль ґрунтовної комплексної історії західно-українських земель. Це скоріш короткі нариси, або, мовою творця, «нотатки на манжетах історії», завданням яких є допомогти широкому читачеві «зорієнтуватися в часах, коли Захід України шукав власну ідентичність, коли його лихоманило на шкалі від «Африки Європи» до «П'ємонт Сходу» (с. 9).

Петрик Артем Миколайович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії та археології Балтійського регіону, Клайпедський університет (Литовська Республіка).

© Петрик А.М., 2023.

Доволі образно і художньо сказано. Власне у такому, дружньому читачеві, легкому стилі написана вся книга. Ризикнемо стверджувати – це якраз відповідає одній з вимог якісного сучасного нон-фікшн. Лаконічно і доступно, водночас живо та яскраво, змальовувати факти та персоналії. Пензлем художника слова виводити обрії епох. Майстерністю виконання, свіжістю лексики тримати увагу та гріти інтерес протягом всієї довгої мандрівки крізь століття і кордони імперій та національних держав, не даючи читачеві, нерідко далекому від професійного наукового поля, потонути у бурхливому малознайомому морі термінів, імен, дат та подій. Автор не стільки демонструє монументальні моноліти споруджені його титанічним дослідницьким подвигом, скільки покликаний бути добрим терплячим вчителем, який допоможе зробити перші кроки до світу української та європейської історії, не злякавши і не викликавши перевтому «учня». Дана книга, впевнені, успішно справляється з подібним завданням, чим виконує одну з неписаних заповідей наукопопу.

В структурному відношенні «Мурашник...» складається з трьох розділів, що включають кількадесят параграфів. Спершу на читача чекає екскурс до історії дому Габсбургів, від зародження до сходження на олімп влади. Безкомпромісне протистояння османам. Карколомні перипетії європейської геополітики ранньомодерної доби. Феномен і останні дні Трансільванського князівства. «Залізна» Ілона Зріні на чолі оборонців Мукачівського замку «Паланок» (протягом трьох облог 1686-1688 рр.). Повстання під проводом її сина Ференца II Ракоці... А ось декорації змінюються – і перед нами вже криваві поля Семирічної війни. Активне правління імператриці Марії-Терезії: «Терезіанська епоха», яку автор книги назвав «фундаментом для спільності націй та культур Центральної Європи», що збережуться навіть попри криваві жнива ХХ ст. (с. 23).

Далі сторінки книги лінійно ведуть наступними роками, що виростають у десятиліття. Віхи змінюються мов у калейдоскопі, події сиплються піском в образному годиннику часів. Перед нами енергійний та дієвий імператор Йосиф II, реформи народжені його талантом, що покликані змінити імперію, а разом з нею і галицькі землі отримані Габсбургами від першого поділу Речі Посполитої (1772 р.).

Гуркіт бойових барабанів та планетарний масштаб великої постаті народжує Наполеонівську добу, де Габсбурги, одні з

головних дійових гравців, за крок від прірви і падіння знову здійснюються до величі. Автор окремо зупиняється на епічний «Битві народів» при Лейпцигу (1813 р.), одній з вирішальних, передвісників скорого падіння Першої Французької імперії під ударами сил антинаполеонівської коаліції. Справедливо, не обминаючи участі у баталії солдат австрійської армії з Покуття (с. 34-35).

Період від Віденських конгресів, з їх новим європейським порядком, до вибухової «Весни народів» відображаються у книзі увагою до ситуації з національним питанням у Австрійській імперії загалом та галицьких землях, Закарпатті, Пряшівщині, Марморощині зокрема. Немало уваги приділено угорському питанню. Власне, це й не дивно і зрозуміло, виходячи з подальших подій, розмаху революції в Угорщині і ролі «другої половини», яку займе Корона Святого Іштвана у майбутній двоєдиній Дунайській монархії (1867 р.).

Автор цікавий до деталізації. Це дає бачення маловідомих широкому читачеві аспектів. Так, наприклад, говорячи про мовне становище в Угорському королівстві в кін. XVIII – поч. XIX ст. відзначається факт практично повного витіснення угорської мови з ужитку місцевої аристократії, яка вживала для спілкування латинь. Угорська ж дворянством і магнатами довго вважалася уділом простолюду. Врешті для еліт стало одкровенням, що у королівстві менше половини населення є угорськомовним. Це призвело до початку внутрішньої мадяризації і «повернення до коренів». В тому числі через страх перед перспективою зазіхань на особливі права з боку нетитульних етносів, серед них і русинів-українців (с. 37).

Пороховий дим революційних 1848–1849 рр. розвіяв марення про волю різноплемянних підданих австрійської монархії, проте кризь нього стали видніти дороги до нових перспектив і світити, хай поки з-за сутінок, омріяна воля. Криваві ж примари бойовищ Празького повстання і Угорської визвольної війни (погашеної лише за підтримки російських багнетів), переслідуватимуть Габсбургів чи не до самого кінця імперії. У книзі багато про ті події.

В той же час, концепція австрославізму та різногослі слов'янські конгреси ділять сторінки з доволі детально описаним виступом у Львові, де також відбувалися зіткнення і лилася кров у повстанні, хоч і «піднятому польськими політиками», але значущому для українського руху, який у кризові місяці осені 1848 р. «зробив серйозну заявку на лідерство у Східній Галичині» (с. 46).

Надалі книга переносить до коридорів імперського конструкту. Розповідає про прихід «вічного» цісаря Франца-Йосифа I до влади та особливості його правління, яке визначалося необхідністю шукати «найболючіших компромісів» між вірою монарха в ідеали абсолютизму та тверезим розумінням безповоротної зміни звичного світу (с. 48). Свідченням практичної реалізації сказаного стають реформи і вимушена «угорська поступка».

Нарис невідворотно прямує до глибин пореволюційного життя держави Габсбургів. У фокусі законодавство, економіка, будівництво залізниць, нова бюрократія та болісне національне питання, тепер вже у розрізі шкільної освіти, зокрема в самоуправній Транслейтанії (неофіційна назва Угорської Корони у складі Австро-Угорщини). Не зайвим видається можливість прослідкувати зміну етнічного населення імперії в період з 1869 р. по 1914 р.

Живо демонструється подальший еволюційний шлях галицького українства, що з II пол. XIX ст. все більше міцніло і набирало м'язи, заявляло про себе в парламентських кулуарах регіону та всієї імперії. Ставало пасіонарною силою і свого роду прикладом для великої розділеної нації – тим самим «Українським П'ємонтом». Піднімало прапори і гриміло не лише кроком маршів спортивних клубів та організацій, подібно легендарним «Січі» та «Соколу», але й револьверними пострілами атентату 1908 р. Мирослава Січинського проти намісника Галичини графа Потоцького (с. 86) та українсько-польськими студентськими зіткненнями 1910 р. – кривавого апогею «університетського протистояння» попереднього десятиліття (с. 76-78). Подекуди голосніше за постріли лунали слова нових лідерів думок, таких як Юліан Бачинський та Лонгін Цегельський. З вуст першого оживала «Україна *ingredenta*» і перероджувалася у велику та самостійну «від Сяну по Кавказ!» (1895 р.). Другий проникав у серця щемливим закликком до українців подати руки братам з обох боків Збруча (1900 р.) (с. 82-83). Обидва молоді політики народили гасла, що стануть ідейним дороговказом не лише для сучасного їм покоління, але і подальшим генераціям борців за незалежність та соборність. Галицькі українці тоді остаточно довели готовність «відстоювати свої права та амбіції аж до крайніх дій» (с. 86). А їхній рух не є «дикунами з гір» (с. 87) чи антиросійською «віденською інтригою» (с. 89) (за розповсюдженим і сьогодні московським пропагандистським фейком), навпаки – є природнім «оформленим і

численним» (с. 87), не згодним миритися з будь-яким іноземним засиллям на власній землі...

Поетично і з неприхованою любов'ю книга знайомить нас з Буковиною та Чернівцями габсбурзької доби, які, за висловом автора, пройшли шлях від містечка у 290 родин в 1774 р. до «маленького Парижу сходу» (с. 94). Стали живим серцем герцогства, утвореного у 1849 р. (с. 98). Сам же край, з його «особливим шармом... газдівської мудрості горян-гуцулів та простої глибини хасидського ставлення до життя...» (с. 96), перетворився на розвинений економічний та транспортний центр.

І поряд з цим постає контраст тодішнього Закарпаття (параграф «Земля без імені»). Вміло передається важка атмосфера небагатої повсякденності. Чому свідченням 200-тисячна еміграція останніх чотирьох десятиліть перед Першою світовою війною. Не кращий стан у культурній сфері. Угрофіли та москвофіли в інтелігенції, вельми слабкі свідомі русинські/українські еліти. Наступ мадяризації.

У компактному форматі, але насиченому влучними акцентами, автор занурює читача у внутрішнє життя «повного дуалізму та суперечностей» Австро-Угорського феномену, з його неповторним декадентсько-модерністським поєднанням прогресу та занепаду (с. 112), у переддень ХХ століття та перші його роки.

Скомпоновано чимало цікавого. Від доходів у різних частинах імперії, рівня зарплат за професіями та цінової ситуації до трагедії юних підданок цісаря, що обманом опинялися у публічних будинках Османської імперії і навіть далекої Південної Америки (с. 105-106). Втім, жіноцтво, у своїй свідомій, активній частині, вже не погоджувалося з роллю об'єкта, демонструвало прагнення мати суспільну суб'єктність та попри стереотипи і супротив боролось за рівність у освітній, професійній та інших сферах (с. 106-108). Чим, власне, віддзеркалювалася загальна тенденція для тодішніх цивілізованих країн.

Починаючи з цього ж параграфа («Життя у Двоєдиній монархії»), значно більше уваги приділяється військовій складовій. Нас знайомлять з устроєм збройних сил, принципами комплектування підрозділів за етнічним і соціальним складом, значенням регіонального фактор. Крім того, автор зупиняється не лише на, скажімо, релігійно-національній структурі австро-угорського офіцерського корпусу, але торкається ставлення тодішнього офіцерства до місця проходження служби – умовної градації місцевостей у

неписаному рейтингу культурної привабливості та заможності (с. 108-112).

Під завісу розділу виринає феномен «Габсбурзького міфу» – ідеалізація «золотої доби» Франца-Йосифа, яка поставала символом «старої доброї Австрії» ще довго по її падінню, в тому числі, в уявленні українців західних земель.

Автор надає власне пояснення – Габсбурзька держава залишилася у пам'яті відсутністю у пересічного підданого страху перед нею (с. 121), відчуттям стабільності та порядку, справедливості верховної влади. Особливо у порівнянні з «несправедливими» режимами, що запанували у міжвоєнний період і вже явно кошмарними нацистським та радянським проєктами (с. 120).

Другий розділ книги «Під громом гармат» більшою мірою присвячений підготовці і перебігу Першої світової війни. Альянси, плани сторін, передвоєнне протистояння розвідок, українські сподівання, формування національних частин тощо, а також безпосередньо хід бойових дій, що відображений у параграфах, які рік за роком відслідковують події на фронті з дотичністю до західно-українського театру. Здебільшого подається загальна інформація, проте розбавлена багатьма доречними вкрапленими епізодами, висвітленими під нетривіальними кутами. Як то передчуття війни з погляду галицького обивателя (с. 128-129) чи використанням літературних творів у якості джерела спомину про початок і хід війни очима українців Східної Галичини (наприклад легіонера УСС Степана Шухевича). Що в цілому характерно для стратегії викладу, автор вельми уважний до думки сучасників подій і регулярно подає їхню пряму мову.

Книга продовжує перейматися особистісним компонентом. Ось, приміром, постать ерцгерцога Франца-Фердинанда (чие вбивство стало спусковим гачком до світової бійні) з його нереалізованою симпатією до, цілком можливо рятівної, федералізації імперії (у дусі ідеї Аурела Поповича, викладеної у відомій книзі «Сполучені штати Великої Австрії» (1906 р.) (с. 129-130). Поряд ще один знаковий і трагічний портрет на тлі епохи – сумнозвісний уродженець Львова Альфред Редль, полковник, співробітник австро-угорських спецслужб та фігурант одного з найвідоміших шпигунських скандалів, як вважається, ефективний російський агент (с. 133).

Динамічно переключаючись на ширші горизонти оповідь здатна змалювати багатолікості війни та її наслідки для сучасника у глобальному вимірі. Тут і про тягар війни на плечах жінок, становище військовополонених, брак ресурсів, фактор епідемій та масового недоїдання тощо. Якщо ж зупинитися ще й на піднятих у праці проблемах вимушених переселенців та депортованих, характері російської окупації, грабунку інтервентами беззахисного населення, добре переданого сюжетом захопленого царською армією міста Чернівці (с. 145), мимоволі виринають паралелі з сучасною Війною за незалежність України та утверджується безкомпромісна впевненість у незмінності сутності, цілей і методів російського імперіалізму.

Розчерк пера у Комп'єнському лісі, на жаль, не приніс миру до Східної та Центральної Європи. Бої за волю, боротьба за право відбутися, ще декілька років точилися на їхніх теренах ненавистю і кров'ю, під невмовкаючі канонади артилерії. Останні чотири параграфи другого розділу саме про «гіркий післямак» Першої світової війни.

Читача очікує важка атмосфера повоєнного колективного посттравматизму цивільних та військових. «Розбиті вікна» несправджених надій та біль втрат. Останні дні імперії Габсбургів, де палка відчайдушність цесаря Карла I, будь-що врятувати державу предків, розбилася об кригу віденського натопу та холодність будапештської Революції хризантем безжально-вітряної осені 1918-го... Трагедія розірваного по два боки фронту українського народу, що втратив сотні тисяч життів, але здобув нову самосвідомість, коли «довоєнну ідентифікацію себе як русинів... у Галичині чи малоросів у Центральній та Східній Україні поступово змінювало розуміння належності до єдиної української нації... від Сяну до Дону» (с. 199). Дорога ж від усвідомлення ідентичності до оформлення державності стане не менш кривавою та довгою, ніж пройдене перед тим...

Буквально оживає листопадовий Львів, де схрестили багнети українці та поляки в культовій для подальших поколінь обох народів тритижневій баталії за майбутнє галицької столиці (параграф «Битва за місто Лева», на нашу думку, один з найкращих у книзі). «Артилерійські дуелі...запеклі штурми...рішучі контратаки...імпрізована бронетехніка, а ще відчайдушна хоробрість волонтерів...» і задіяння неповнолітніх у бойових діях межували

з «лицарським ставленням до противника та мирного населення» (с. 208).

Матеріалізується дух соборного чину січня 1919 р. з усім його світлом величної злуки «Галичини, Буковини і Закарпаття з материнським тілом...» (с. 220) Великої України та тінями галицько-наддніпрянських протиріч (параграф «Галицька рулетка»).

Третій і останній розділ книги («Між війнами») торкається перебування українських земель у складі Польщі, Чехословаччини, Румунії та Угорщини протягом двох десятиліть, які відділяли світ від Першої до Другої світових воєн. Сумний для українства час, коли поразка у змаганнях за самостійність зліквідувала українську державність і ще більше роздробила етнічні землі до рук сусідніх країн, які могли втішатися більшою військовою і політичною удачею у 1918–1920 рр. На читача прогнозовано чекає порівняльний огляд положення українців у названих державах, відмінності у ставленні до «українського питання» з боку тамтешніх урядів.

Перебування Східної Галичини і Волині під польською владою відзначається у розділі значним фактичним наповненням. Мова піде здебільшого про особливості вимушеного українсько-польського співжиття у краю. Зокрема, недалекоглядну політику колонізації та уніфікації у різних її проявах, радикалізовану з встановленням режиму «санації» після Травневого перевороту (1926 р.). Результат був очікувано зворотним від сподіваного. Замість єдиної, монолітної в етнічному плані, країни польська влада отримала «порохову діжку» та відчайдушний опір українців у неоднакових формах. Розбудова громадських організацій, діяльність культурних, наукових та освітніх структур (включно з Українським таємним університетом у Львові), створення політичних партій і звісно непримиренна боротьба радикальних патріотів з УВО та ОУН. Всьому знайшлося місце у даній книзі.

Автор не упустив і такий важливий символічний елемент відстоювання українськості, як запровадження нових свят: Дня Героїв Крут (29 січня), Дня Української зброї (31 серпня), відзначення річниць Галицької революції або Листопадового чину (1 листопада) та ін. Відбувалися масові заходи пошани полеглим воїнам Української Галицької Армії і Легіону січових стрільців, прощі до могил козаків Війська Запорозького на полі Берестецької битви на Волині та багато іншого. Такі івенти нерідко напряму

заборонялися польською владою, або, як у випадку з Листопадним чином, ставали «годиною Х» для каральних органів, бо виливалися у жорстокі зіткнення з застосуванням зброї (як сталося у 1928 р. у Львові) (с. 249).

Поза тим, робота може похвалитися увагою ще до однієї форми української консолідації, названої автором, не без влучності, «економічним патріотизмом» (с. 267). Діючи з 1921 р. під гаслами єднання власних сил (с. 266), український кооперативний рух зріс у Польщі за наступні 18 років з 600 підприємств до майже 4 тис. (с. 269). Національний бізнес став великою матеріальною базою підтримки патріотичного руху, фінансував культурні та освітні починання.

Не обмежуючись галицькими та волинськими теренами, оповідь здатна перенести і до міжвоєнних реалій на берегах Пруту й Черемоша, і за карпатські вершини. Спершу постають образи Буковини підвладної королівській Румунії (з 1918 р.). Спробуємо у коротких реченнях описати продемонстровану нам картину. Вдало використаний Румунією момент для інтервенції та інкорпорація аргументована гвинтівкою і шаблею. Етнічний склад з домінуванням українців, попри це – румунізація зі зміною прізвищ, топоніміки та оволодінням освітньою і церковною сферами. Що, однак, торкнулася й інших громад краю – поляків, євреїв та німців. Всевладдя спецслужб і адміністративна та поліційна боротьба проти інакомислення, будь-якого спротиву національній політиці. Спроби політичної консолідації українців у рамках легальної та компромісної Бухаресту Української національної партії на чолі з колишнім дипломатом Володимиром Залозецьким. 10-річна ліберальна «відлига» 1928–1938 рр., перервана встановленням диктатури короля Кароля II з руйнацією всіх здобутків української громадськості (с. 278-282). Як фінал – різке зростання не вдоволення румунським пануванням напередодні радянського вторгнення у 1940 р.

Закарпаття під чехословацькою владою, з точки зору автора, переживало «золоту добу» аналогічно габсбурзьким часам у Галичині та Буковині. До цього наводяться аргументи – Прага створила «базову та економічну структуру краю», транспортну інфраструктуру, культурні об'єкти. Місцеве населення чи не вперше зустрілося з чесною судовою системою та демократичним устроєм з політичним плюралізмом та свободою друку (с. 283).

Розповідь про міжвоєнну добу «Срібної землі» насичена різними проявами життя регіону, його етнічної палітри, описом діяльності українського руху (авжеж з наголосом на характерних особливостях, на кшталт, протистояння угрофілам/мадяронам та русофілам). Торкається процесу входження до Першої Чехословацької республіки (ЧСР), закріпленого Сен-Жерменським (1919 р.) та Тріанонським (1920 р.) мирними договорами. Окремо зупиняється на боях чехословацьких і румунських підрозділів проти сил червоної Угорщини навесні 1919 р. (с. 284-285) і суті оборонного плану «Б», згідно з яким війська ЧСР в Закарпатті та Словаччині мали бути задіяні у спільному протибільшовицькому фронті в 1920 р. (залучені до відбиття радянського вторгнення, на випадок поразки польських сил) (с. 286).

Трохи несподівано оповідь про Закарпаття перериває інформація щодо міжвоєнної української еміграції та її політичного різноманіття (параграф «На чужих берегах»). Даний структурний сегмент роботи скоріше є своєрідним міжрозділом. За ним слідує повернення до вже знайомих гірських ландшафтів, на береги прекрасної Тиси та її численних притоків.

Одначе, не одразу, спершу належить пройти через карколомні гірки європейської політики з розпаленими «Версальським порядком» непробаченими образами і незадоволеною спрагою амбіцій. Вони породили реваншизм та ревізіонізм небачених масштабів. У крайній формі, подібно випадку з Угорщиною, призвели до «накопичення ненависті практично до всіх сусідів» і зростили «прис-трасне бажання повернутися до кордонів 1918 р.» (с. 295). Словом, для новоутворених держав цей час став пошуком додаткових «людських та природних ресурсів шляхом анексії чи окупації сусідніх земель під шляхетними гаслами відновлення справедливості та захисту національних інтересів» (с. 294).

Дослідник не міг обійти обставин Мюнхенської змови (1938 р.) та процесу розчленування Чехословаччини. Звісно, у епіцентрі уваги – отримання автономії Підкарпатською Руссю та її подальше перетворення на Карпато-Українську державу. В цьому контексті, під лупою автора, військова складова: гібридна війна у регіоні проти чехословацьких сил з боку Угорщини при підтримці Польщі у жовтні-грудні 1938 р., із задіянням диверсійних загонів (с. 302–305, 307), що переросла і у прямі бойові зіткнення між силами ЧСР та угорськими військами в січні 1939 р. біля села

Росвигово (с. 306); українсько-чехословацькі збройні сутички 13-14 березня 1939 р. (с. 311-312); спроби відбиття силами «Карпатської Січі» угорської агресії, яка попри відчайдушний опір українських бійців у боях біля Королева, Іршави, на Красному Полі (14-16 березня 1939 р.) та інших місцях завершилася поразкою та окупацією Карпатської України (с. 313) інтервентами під командуванням генерала Ференца Сомбатхеї (с. 312).

Роздумуючи над тим, чи могли бути успішними тоді визвольні змагання на Закарпатті, І. Гоменюк визнає ефемерність подібних шансів. Адже «велика і сильна Українська держава лежала поза планами і намірами...» сусідніх країн і тим паче великих геополітичних гравців (с. 316). В той же час може виникнути питання: чи взагалі доречно говорити про замах на відродження великої України, коли ми спостерігаємо ситуацію з самостійниками, здавалося б, маленького гірського краю, так довго відірваному від решти українських земель? Автор дає відповідь: «Практично всі і місцеві політики, і навколишні столиці – розглядали її (Карпатську Україну – А.П.) як плацдарм для відновлення української державності на всіх землях, які заселяли українці» (с. 315). Попри невдачу, великі жертви, подальші жорстокі репресії загарбників, хоч зовсім ненадовго, на невеликій території піднято синьо-жовтий прапор й продовжено державотворчу традицію, відкрито нову главу історії змагань українського народу за власну незалежність.

В той же час, автор підкреслює – це означало ще й інше: «перегляд кордонів не завершено» (с. 317). Тож нова велика світова територіальна ревізія наближалася, вона розпочнеться всього трохи менше, ніж за півроку після закарпатських подій.

Післямова «...Нотатків на манжетах історії...», емоційно та образно, про наслідки переділів 1939–1945 рр., але не тільки. Скоріше про ширше і давніше явище, актуальне і сьогодні завдяки неусипній російській пропаганді. Наче дискутуючи з апологетами ворожого табору, в останньому структурному елементі свого твору («Завдяки Сталіну»...), автор вкотре протистоїть ідеологічним штампам, наразі, про «подаровані Україні території», «повернення свого», «збирання земель», «презенти» від Леніна чи Сталіна і тому подібним нонсенсам, що продукувалися і продукуються московськими, а до того петербурзькими рупорами. І. Гоменюк доводить – жоден з царів, імператорів або генсеків не

займався «воз'єднаннями» з благими цілями. Всі вони керувалися шовіністичним світоглядом, у якому «люди, народи, нації й території – лише елементи їхніх планів, стратегічних ігор і геополітичних маніпуляцій, якими можна легко жертвувати на угоду власним інтересам» (с. 318). Українці, литовці, чехи, поляки, словаки та інші – для них лише умовність та заручники. Говорячи про те, що «пересуваючи прикордонні стовпи та перекроюючи карти» імперія виходить виключно з власної логіки, а не бажань підвладних народів (с. 321), автор підкріплює свої слова низкою прикладів не лише з українського минулого, але і прикордонних спорів між країнами соціалістичного табору, які після Другої світової війни опинилися за «залізною завісою», в повній волі комуністичного Кремля.

Можемо додати. Пропагандистські наративи з тезами про «подаровані» чи то «передані» землі завжди інспірують ще й подальші обґрунтування приводів до збройної агресії та часто переростають у претензії на саме право існування суверенних держав.

Підсумовуючи, відзначимо: з-під пера автора вийшов хороший продукт, безумовно достойний уваги широкого кола любителів не лише історії України, але і Центрально-Східної Європи. Комунікуючи з текстом, не раз фіксувалася думка про доречність подальшого розширення дослідницького поля автора. Виходячи з принципу осмислення цілісності українського історичного процесу через призму європейського та світового контексту, може бути поставлене завдання відобразити історію окремих держав і народів, сусідніх або історично дотичних до України. В якості тематики, у близькій авторові міжвоєнній хронології, могла б бути обрана, наприклад, історія Першої Чехословацької республіки, Угорського королівства доби правління адмірала Міклоша Хорті, Австрії епохи Першої республіки та послідуючої австрофашистської «корпоративної держави» Дольфуса-Шушніга, Першої Словацької республіки, народженої Мюнхенською змовою, або ж балканський вектор. В жодному випадку, не маючи на меті давати поради, лише висловлюємо побажання. Вважаємо, що Іван Гоменюк повною мірою володіє творчим потенціалом і досвідом для успішної реалізації запропонованих задач.